POLSKIE FORUM PSYCHOLOGICZNE, 2002, TOM 2(7), NUMER 2, s. 160-173

PSYCHOLOGICZNA CHARAKTERYSTYKA JEDYNAKÓW

Piotr Połomski*
Instytut Psychologii
Uniwersytet Gdański

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTIC OF THE ONLY CHILDREN

Summary. Author in hereby aricle describes research effected in frames to master's thesis relating problem of the only children on group of secondary-school – young people from Gdańsk. These people, divided on two groups, ie. Single children (35 persons) and sibling children (38 persons), one investigated in respect of adaptations and of working social (Gough's CPI Inventory) and qualities of communication betwenn members of their families (Roelofse and Middleton's FFAQ Questionnaire in M. Plopa polish adaptation). Obtained by both investigated groups on considerable mosts of dimensions nearing results did not give bases to general conclusions about differencies of boundary strip with the only children and with persons possessing brother and sister in variable range above-mentioned variables. However analysis of correlation results Inventory CPI i Questionnaire FFAQ in both groups showed on probably greater in group of the only children than sibling children meaning correctly working families for their normal social working.

Wprowadzenie

Nowe warunki życia i tendencje, jakie niesie ze sobą rozwój współczesnego świata zmieniają obecnie stosunek wielu młodych ludzi do macierzyństwa. Dla większości z nich stanowi ono przeszkodę w realizacji ważnych celów, np. dokształcaniu się, zdobyciu dobrze płatnego zawodu czy karierze. Sytuacja taka jako efekt gwałtownych przeobrażeń społeczno-ekonomicznych ostatnich lat (np. znaczny wzrost liczby pracujących kobiet), skutkuje stale rosnącą tendencją do zmniejszania się liczby rodzin wielodzietnych. Z roku na rok spada współczynnik dzietności, rośnie zatem liczba rodzin małodzietnych, w tym jednodzietnych szczególnie. Problem jedynactwa nabiera więc od pewnego czasu coraz bardziej istotnego znaczenia, co skłoniło niektórych badaczy do bardziej dokładnego przyjrzenia się psychologicznym, pedagogicznym i socjologicznym konsekwencjom wzrastania bez kontaktu z rodzeństwem (m. in. Rembowski, 1975; Falbo, 1979; Tyszkowa, 1984; Turowska, 1987; Falbo, Poston, 1993; Layborn, 1992). Nie oznacza to jednak, że problematyki tej nie poruszano już wcześniej. Wyniki badań dotyczących jedynaków mają swoją długą historię.

* Adres do korespondencji: 80-107 Gdańsk, ul. Malczewskiego 78/163/e.

W pierwszym okresie zajmowania się tą problematyką (przełom XIX i XX wieku) obraz jedynaków jawi się jako negatywny. Twierdzono, że jedynaków cechuje duża podatność na choroby, częściej niż dzieci z rodzin wielodzietnych wykazują wady fizyczne, a także osiągają niższe wyniki w nauce i szczególnie trudno poddają się procesowi socjalizacji poza środowiskiem rodzinnym. Wskazywano na duży infantylizm jedynaków, tendencje do zamartwiania się, cierpienia wewnętrznego. Niektórzy badacze traktowali jedynaków jako ludzi wręcz chorych, cechujących się licznymi defektami psychiki. Pod wpływem Adlera i ówczesnych psychoanalityków, negatywne konsekwencje braku rodzeństwa powiększano czasami do granic patologii i traktowano jako nieuchronne i zaburzające normalne funkcjonowanie (zob. Rembowski, 1975; Tucholska, 1995).

Negatywne opinie o jedynakach przełamywać zaczęto już w latach 20. i 30. XX wieku. Przyczyniły się do tego badania głównie amerykańskich pedagogów, psychologów i psychiatrów (np. Korn, 1923; Lehman, Witty, 1927; Ward, 1930; Watson, 1930, za: Rembowski, 1975). Jakkolwiek ich wyniki były ciągle dość niejasne, to jednak nie potwierdzały w pełni wcześniejszych ustaleń. Jako pierwszy P. Witty (1937, za: Turowska, 1987), później także L. H. Stott (1940) i Z. M. Callista (1946), zarzucili wcześniejszym badaczom wiele błędów metodologicznych, m. in.: opieranie się na zbyt małych grupach badawczych, nieuwzględnianie środowiska życia badanych (statusu ekonomicznego rodziny, kultury i wykształcenia rodziców czy miejsca zamieszkania) oraz wyciąganie wniosków na temat dorosłych jedynaków na podstawie badań małych dzieci. Postępem były badania N. Fentona (1929), który nie stwierdził różnic między badanymi grupami jedynaków i niejedynaków w zakresie cech psychicznych oraz R. B. Guilforda i D. A. Worcestera (1931), w których jedynacy wykazywali wysoką dyscyplinę wewnętrzną, samodzielność, pilność i odpowiedzialność. Także szeroko zakrojone badania Ward (1930, za: Rembowski, 1975) wskazujące na wysoki iloraz inteligencji dzieci jedynych oraz brak różnic w porównaniu z niejedynakami co do liczby i rodzaju stwarzanych problemów wychowawczych i badania późniejsze (np. Dyer, 1945; Schachter, Roux, 1945), wpłynęły na zmieniający się obraz jedynaka z dziecka nieszczęśliwego, chorego, źle przystosowanego, na dziecko wolne od tych cech albo objęte nimi w równym stopniu jak dziecko z rodzin większych. Zaczęto wskazywać również, jak pisze J. Rembowski (1975, s. 32), „że jedynactwo dzieci nie może być uważane za czynnik stały w swoich skutkach we wszystkich typach środowiska społecznego i warunków domowych (...) że nie predysponuje samo w sobie do różnorodnych zaburzeń w funkcjonowaniu jedynaków stwierdzanych przez pierwszych badaczy, jest tylko pewnym potencjałem, który może, ale nie musi, się ujawnić przy towarzyszących mu niesprzyjających warunkach". Jeszcze w latach 20. J. Stuart (1926, za: Rembowski, 1975), wychodząc naprzeciw poglądom na temat negatywnych właściwości psychicznych jedynaków, badając 465 dzieci w zakresie niepożądanych stanów emocjonalnych stwierdził, że liczba odchyleń od normy nie jest zależna od liczby rodzeństwa, znaczenie ma głównie sytuacja rodzinna dziecka. Pogląd na temat kluczowej roli rodziny, głównie postaw wychowawczych rodziców wobec swych jedynych dzieci, w problematyce jedynactwa znalazł także swoje odzwierciedlenie w ponadczteroletnich badaniach Cartera (1940, za: Rembowski, 1975), akcentującego różnice w sposobie wychowywania dzieci jedynych i posiadających rodzeństwo, a także w badaniach Ward (1930, za: Rembowski, 1975), która przebadawszy 100 jedynaków i ich rodziny stwierdziła, że dzieci te podobne są pod względem

zachowania do niejedynaków, a niektóre różnice występujące między nimi, głównie pod względem równowagi emocjonalnej i przystosowania do warunków szkolnych, determinowane są przede wszystkim wygórowanymi ambicjami rodziców, nadmiernym ochranianiem dziecka, czy też małą liczbą kontaktów z innymi rodzinami. Analiza specyficznych warunków wzrastania i ich roli w życiu i rozwoju dziecka jedynego znalazła swoje odbicie także w literaturze polskiej. F. Śniehota (1930, za: Rembowski, 1975), badając 59 uczniów w wieku 7-12 lat z uwzględnieniem ich sytuacji rodzinnej, doszedł do podobnych wniosków. Na podstawie wyników swoich badań stwierdził, że słabszy stan zdrowia stwierdzony u jedynaków uwarunkowany jest przeważnie błędami wychowawczymi rodziców. Ponadto jedynacy nie różnią się zdolnościami, zainteresowaniami czy stopniem przystosowania do grupy klasowej od innych uczniów.

Dzisiejszy psychologiczny obraz jedynaka w literaturze nie jest już tak negatywny jak było to dawniej. Stwierdza się też wiele korzyści płynących dla dziecka z sytuacji bycia jedynym. Jest to jednak cały czas obraz niejednoznaczny. Współczesne badania polskich autorów, J. Rembowskiego (1975), M. Tyszkowej (1984) czy Z. Zborowskiego (1975, 1986) nad uspołecznieniem dzieci jedynych niejednoznaczność tę zdają się potwierdzać. J. Rembowski (1975), badając uczniów w młodszym wieku szkolnym wykazał gorsze ich przystosowanie do wymagań szkolnych w porównaniu z dziećmi posiadającymi rodzeństwo. Stwierdził, z jednej strony, że cechuje ich nerwowość, zawziętość i mniejsza niż niejedynaków odporność na niepowodzenia, z drugiej jednak, że jedynacy mimo to okazali się otwarci na kontakty z innymi, taktowni i dobrze podporządkowani. Z kolei z badań zespołu pedagogów, pod kierunkiem Z. Zborowskiego (1975, 1986), nad osobowością ucznia jedynaka wynika, że wyróżnić można dwa ich typy. Pierwszy jest uczniem zamkniętym w sobie, nerwowym, unikającym kontaktu z innymi, często agresywnie reagującym na niepowodzenia, drugi to uczeń ambitny, wrażliwy, dążący do bycia w grupie, ale bez większej osobistej inicjatywy w tym względzie. Przyczyną tych różnic może być, według autora, specyfika rodzinnej sytuacji psychologicznej każdego jedynaka. Z badań M. Tyszkowej (1984) nad uspołecznieniem jedynaków w wieku szkolnym wynika, że fakt posiadania lub nieposiadania rodzeństwa nie różnicuje zdolności do podejmowania i wykonywania czynności prospołecznych, wpływa jedynie na motywy tych działań. Z tego względu autorka akcentując brak różnic pod względem funkcjonowania w społeczeństwie jedynaków i niejedynaków, podkreśla jednak różnice dróg ich uspołecznienia, którego odpowiedni poziom osiągają jedynacy dzięki kształtowaniu postaw poznawczych i czynników osobowościowych przez dużą liczbę kontaktów z dorosłymi; niejedynacy w wyniku uogólnionych doświadczeń w stosunkach z rodzeństwem, w których – także pod wpływem regulacji tych stosunków przez rodziców – dążą do zrównoważenia zysków i strat przez wzajemną wymianę doświadczeń i uczuć.

Interesujące wydają się być chińskie badania na temat jedynactwa, gdyż w kraju tym od dawna polityka rządu „zmusza" młode małżeństwa do posiadania małej liczby dzieci. Rośnie tam więc z roku na rok liczba jedynaków. Między innymi: K. Chen (1985), D. L. Poston, M. Yu, a także D. Wang, N. Kato i współpracownicy (2000) przeprowadzili szeroko zakrojone badania mające na celu wychwycenie różnic w cechach zarówno psychicznych, jak i fizycznych między dziećmi jedynymi i posiadającymi rodzeństwo. Uzyskane wyniki zga-

dzają się z coraz częściej postulowanym dziś stanowiskiem o braku istotnych różnic między obiema grupami.

Wielu badaczy, na podstawie wyników swoich badań, wskazuje na pozytywne strony jedynactwa. Podkreślają to na przykład: L. Turowska (1987) oraz R.W. Richardson i L.A. Richardson (1999). Wskazują oni, że warunki w jakich żyją w rodzinie jedynacy (towarzystwo głównie osób dorosłych, doinwestowanie w dzieciństwie) sprawiają, iż wyrastają oni często na osoby dobrze podporządkowane wymogom życia społecznego, odpowiedzialne, ambitne, mniej współzawodniczące i mniej skłonne do zazdrości niż niejedynacy, często też dążące do perfekcji podczas wykonywania postawionych im zadań. Stawia ich to – zdaniem autorów – w dobrym świetle jako przyszłych podwładnych i pracowników. Jedynacy, według niektórych badań, okazują się także lepiej wykształceni niż ich rówieśnicy z rodzin większych, częściej niż niejedynacy poświęcają się karierze naukowej, więcej w życiu osiągają (np. Worcester, 1931; Krumboltz, Krumboltz, 1959; Falbo 1979; Falbo, Poston, 1959). Ponadto jako dzieci są przeważnie grzeczne, pilne i dobrze wychowane (Kohnstamm, 1989).

Chcąc jednak podsumować wnioski z dotychczas przeprowadzonych badań należy zgodzić się ze stanowiskiem niektórych badaczy (zob. Tucholska, 1995), że problem jedynactwa, ze względu na dużą niejednoznaczność wyników badań, z psychologicznego punktu widzenia, nie został jeszcze do końca rozstrzygnięty. Choć współcześnie coraz większa liczba badaczy wskazuje na brak różnic między jedynakami i niejedynakami, to jednak w problematyce tej pozostaje ciągle dużo niejasności. Wskazane zatem wydaje się dalsze prowadzenie poszukiwań w tym zakresie, mających na celu głębsze poznanie osobowości jedynaków, ich funkcjonowania w społeczeństwie i roli w tym zakresie czynników środowiska rodzinnego.

Mając na uwadze rolę rodziny jako naturalnego, pierwszego i najważniejszego środowiska wychowawczego, koniecznego do pełnego i harmonijnego rozwoju jednostki (Ziemska, 1986), zdecydowano się w omawianym badaniu uwzględnić cechy komunikacji wewnątrzrodzinnej w porównywaniu grupy jedynaków i niejedynaków, która odgrywać może istotne znaczenie w pozarodzinnym społecznym funkcjonowaniu. Postanowiono uzyskać odpowiedź na następujące pytania:

(1) Czy młodzież będąca jedynakami różni się od młodzieży posiadającej rodzeństwo w zakresie funkcjonowania społecznego?

(2) Czy rodzina, cechy komunikacji między jej członkami, różni się w percepcji badanych jedynaków i niejedynaków?

(3) Czy rola rodziny w nabywaniu kompetencji społecznych, z akcentem na cechy komunikacji między jej członkami, jest taka sama dla badanych jedynaków i niejedynaków?

Metoda

Pomiar. Do badania uwzględnionych zmiennych posłużył Kwestionariusz Komunikacji Wewnątrzrodzinnej (FFAQ) R. Roelofse'a i M. Middletona w polskiej adaptacji M. Plopy oraz Kalifornijski Inwentarz Psychologiczny (CPI) H. G. Gougha.

Kwestionariusz Komunikacji Wewnątrzrodzinnej (FFAQ) jest narzędziem przeznaczonym do badania stosunków wewnątrzrodzinnych w percepcji każdego członka ro-

dziny (zarówno młodzieży, jak i dorosłych). Składa się z 42 stwierdzeń, które pozwalają określić przebieg komunikacji wewnątrzrodzinnej w zakresie sześciu następujących wymiarów: struktury, afektu, spójności, kontroli zachowania, transmisji wartości oraz komunikacji z otoczeniem zewnętrznym. Każdy z wyżej wymienionych wymiarów jest określany za pomocą siedmiu stwierdzeń szacowanych przez osobę badaną na czterostopniowej skali.

Twierdzenia określające dany wymiar komunikacji wewnątrzrodzinnej pozwalają na zbadanie specyficznej dla tego wymiaru kategorii zachowań:

struktura – określa relacje członków rodziny względem siebie, z uwzględnieniem równouprawnienia w zakresie obowiązków, swobody, troski o siebie;

afekt – wiąże się ze stopniem i typem przejawianych przez członków rodziny emocji względem siebie, np. życzliwości, zaufania, troski;

spójność – dotyczy przejawianego przez członków rodziny względem siebie zaufania, wsparcia, polegania na sobie, otwartości i harmonii;

kontrola zachowania – odnosi się do systemu stosowanych w rodzinie sankcji czy ograniczeń w odniesieniu do określonych zachowań poszczególnych członków danego systemu rodzinnego;

transmisja wartości – obejmuje zakres postrzegania we wzajemnych stosunkach wartości ogólnoludzkich, a także zachowania szacunku i godności oraz indywidualności i szczerości członków rodziny względem siebie;

system zewnętrzny – dotyczy zachowań związanych ze środowiskiem pozarodzinnym, jak np. miejsce pracy, organizacje społeczno-polityczne, grupy towarzyskie itp. (Roelofse, Middleton, 1985, za: Plopa, 1996).

Rzetelność Kwestionariusza FFAQ w wersji polskiej jest zadowalająca (Plopa, 1996).

Kalifornijski Inwentarz Psychologiczny (CPI) H. G. Gougha jest cenionym i często stosowanym narzędziem pomiaru osobowości. Charakteryzuje je zadowalający poziom wartości diagnostycznej i prognostycznej w badaniu zachowań, które mają duże znaczenie zarówno w aspekcie osobowościowym, jak i społecznym. Poszczególne skale ujmują cechy osobowości, które opisują szeroko rozumiane, ale normalne zachowanie człowieka (bez aspektów patologicznych czy chorobowych). Kwestionariusz ten umożliwia badanie tych cech osobowości, które są ważne w życiu społecznym oraz interakcjach społecznych, tj. takich zmiennych, które są uwikłane w sprawy życia codziennego.

Inwentarz obejmuje 480 pytań wersji oryginalnej oraz 101 pytań dodanych przez Choynowskiego do wersji polskiej. Pytania Inwentarza ujęte są w 18 skalach, które według założeń autora mierzą 18 odrębnych wymiarów osobowości: 1) dominację, 2) ambicję, 3) towarzyskość, 4) swobodę towarzyską, 5) poczucie własnej wartości, 6) dobre samopoczucie, 7) odpowiedzialność, 8) uspołecznienie, 9) opanowanie, 10) tolerancję, 11) pragnienie podobania się, 12) typowość, 13) powodzenie przez konformizm, 14) powodzenie przez niezależność, 15) wydajność umysłową, 16) wnikliwość psychologiczną, 17) rzutkość, 18) kobiecość (za: Plopa, 1996, s. 93). Istotne znaczenie posiada fakt, że poszczególne stwierdzenia wspomnianych wymiarów odnoszą się głównie do pojęć obiegowych, zaczerpniętych z codziennego życia i opisujących pewne właściwości zachowań występujące w kontaktach międzyludzkich. Dokładniejsze dane na temat wartości psychometrycznej poszczególnych skal znajdują się w opracowaniu A. Kottas i B. Markowskiej (1968).

Próba osób badanych. Badaniem objęto 82 osoby uczęszczające do klas trzeciej i czwartej Społecznego Liceum „Lingwista" oraz Liceum nr VIII im. KEN w Gdańsku. Ostatecznie jednak do badania zakwalifikowano 73 osoby ze względu na niekompletne wypełnienie kwestionariuszy przez niektórych badanych. Badanie przeprowadzono w okresie od grudnia 2000 roku do lutego roku 2001. Osoby badane to młodzież w wieku dojrzewania (adolescencji), gdyż w okresie tym szczególnego znaczenia nabierają kontakty z grupą rówieśniczą i umiejętności funkcjonowania w niej wyniesione przede wszystkim z własnej rodziny pochodzenia. Wiek badanych mieści się w przedziale od 17 do 19 lat (średnia 17,7). Wśród osób tych było 37 dziewcząt i 36 chłopców, z czego grupę jedynaków tworzyło 35 osób (20 chłopców, 15 dziewcząt), a grupę młodzieży posiadającej rodzeństwo – 38 osób (16 chłopców i 22 dziewczęta). Większość posiadała jedno lub dwoje rodzeństwa.

Przebieg badania. Badania prowadzono w salach lekcyjnych za zgodą dyrekcji szkół i w obecności wychowawców klas. W instrukcji nie podkreślano szczególnego zainteresowania osobami nieposiadającymi rodzeństwa. Grupy jedynaków i niejedynaków wyłonione zostały na podstawie odpowiedzi badanych na pytania dotyczące struktury rodziny badanego dołączone do instrukcji jednego z Kwestionariuszy FFAQ. Badanie trwało 2 godziny lekcyjne (plus przerwa), było dobrowolne i choć anonimowe, kilkoro uczniów zrezygnowało z uczestniczenia w nim.

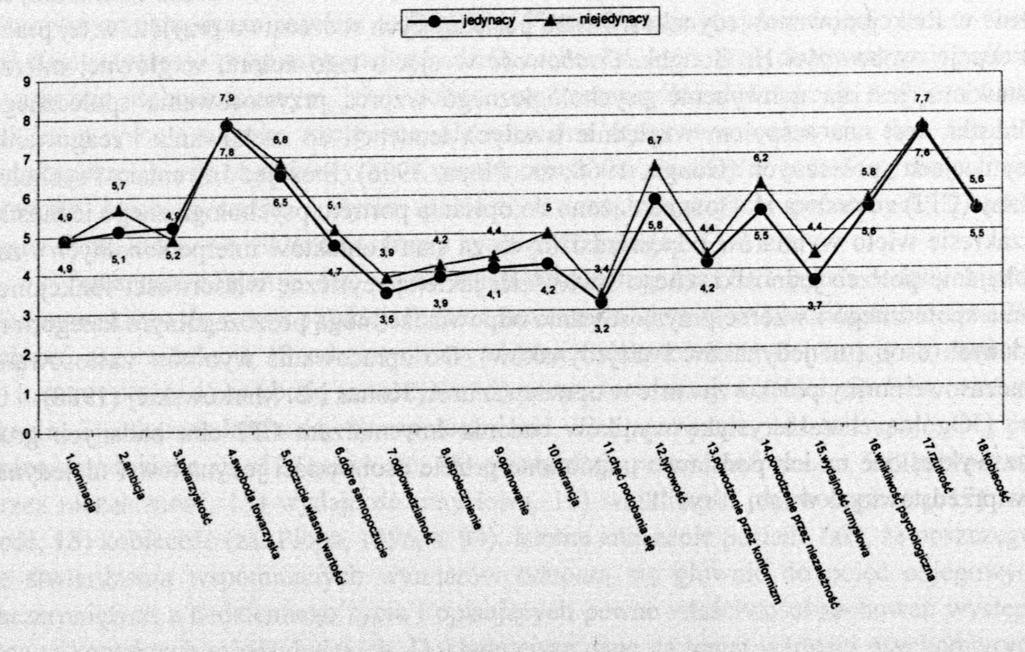
Wyniki

Funkcjonowanie i przystosowanie społeczne. Funkcjonowanie człowieka w różnych sytuacjach życiowych ma oprócz wielu uwarunkowań środowiskowo-sytuacyjnych także uwarunkowania podmiotowe, w tym osobowościowe. W celu zbadania ewentualnych różnic w funkcjonowaniu jedynaków i osób posiadających rodzeństwo przyjęto w tej pracy koncepcje osobowości H. Gougha. *Osobowość* w ujęciu tego autora, w głównej mierze nastawiona jest na uchwycenie psychologicznego wzorca przystosowania społecznego jednostki. Jest ona zespołem względnie trwałych tendencji do zachowania i reagowania w sytuacjach społecznych (Gough, 1968, za: Plopa, 1996). Stosując Inwentarz Psychologiczny (CPI) autorstwa H. Gougha dążono do opisania portretu psychologicznego jednostki w zakresie wielu wymiarów odpowiedzialnych za stan kontaktów interpersonalnych i zaspokajanie potrzeb jednostki, chcąc stwierdzić, jakie specyficzne właściwości funkcjonowania społecznego i wzorce przystosowania odpowiadać mogą poszczególnym kategoriom badanych osób (tu: jedynaków i niejedynaków). Do opracowania wyników zastosowano tymczasowe normy polskie zawarte w opracowaniu A. Kottas i B. Markowskiej (1968).

Ogólną charakterystykę wyników badania Inwentarzem CPI obu badanych grup oraz wykreślone na ich podstawie uogólnione profile osobowości jedynaków i niejedynaków przedstawiono w tab. 1, rys. 1.

Tabela 1. Wartości średnich w grupie jedynaków i niejedynaków dla wymiarów osobowości mierzonych Inwentarzem CPI (*SD* – odchylenie standardowe, *t* – wynik t-Studenta, *p* – poziom istotności)

Wymiary CPI	Jedynacy		Niejedynacy		*t*	*p*
	M	*SD*	*M*	*SD*		
1. dominacja	4,9	2,50	4,9	2,40	0,06	n.i.
2. ambicja	5,1	1,62	5,7	1,81	1,55	n.i.
3. towarzyskość	5,2	2,35	4,9	1,96	0,55	n.i.
4. swoboda towarzyska	7,8	2,05	7,9	1,58	0,28	n.i.
5. poczucie własnej wartości	6,5	2,13	6,8	2,07	0,67	n.i.
6. dobre samopoczucie	4,7	1,98	5,1	2,07	0,77	n.i.
7. odpowiedzialność	3,5	1,84	3,9	1,56	1,09	n.i.
8. uspołecznienie	3,9	2,13	4,2	2,35	0,56	n.i.
9. opanowanie	4,1	1,60	4,4	1,60	0,75	n.i.
10. tolerancja	4,2	1,71	5,0	1,57	2,09	0,04
11. chęć podobania się	3,2	1,65	3,4	1,70	0,36	n.i.
12. typowość	5,8	2,67	6,7	2,42	1,52	n.i.
13. powodzenie przez konformizm	4,2	1,89	4,4	1,80	0,58	n.i.
14. powodzenie przez niezależność	5,5	1,76	6,2	1,49	1,68	0,09
15. wydajność umysłowa	3,7	1,52	4,4	1,70	1,80	0,07
16. wnikliwość psychologiczna	5,6	1,86	5,8	1,61	0,39	n.i.
17. rzutkość	7,6	1,46	7,7	1,43	0,41	n.i.
18. kobiecość	5,5	1,77	5,6	2,26	0,13	n.i.

Rysunek 1. Profile osobowości jedynaków i niejedynaków na podstawie wyników Inwentarza CPI

Jak wynika z treści tabeli większość wyników skal mieściła się w granicach poziomu przeciętnego (4-7 stena) w obu badanych grupach. Nieznacznym odchyleniom uległy wyniki w skalach: dla jedynaków – swoboda towarzyska (Sp – 7,8 stena), rzutkość (Fx – 7,6 stena), odpowiedzialność (Re – 3,5 stena), uspołecznienie (So – 3,9 stena), chęć podobania się (Gi – 3,2 stena) i wydajność umysłowa (Ie – 3,7 stena), dla niejedynaków także swoboda towarzyska (Sp – 7,9 stena) i rzutkość (Fx – 7,7 stena) oraz podobnie odpowiedzialność (Re – 3,9 stena) i chęć podobania się (Gi – 3,4 stena). Zważywszy na fakt, że w skalach tych odchylenia są nieznaczne, a w pozostałych, stanowiących znaczną większość, mieszczą się w przedziale przeciętnym w obu grupach, można stwierdzić, że w ujęciu ogólnym badanych jedynaków i niejedynaków cechował przeciętny poziom przystosowania społecznego. Analiza porównawcza wyników obu grup (wartości średnich wyników jedynaków i osób posiadających rodzeństwo) nie ujawniła także wyraźnego zróżnicowania profilów ich osobowości. Jedynie w zakresie 1 skali wystąpiło zróżnicowanie statystycznie istotne, tj. ***tolerancji*** ($p < 0,04$) oraz w dwóch skalach mówić można o pewnych tendencjach, tj. ***powodzeniu przez niezależność*** ($p < 0,09$) ***i wydajności umysłowej*** ($p < 0,07$). Uzyskane wyniki wskazują, że zarówno badani jedynacy, jak i niejedynacy są osobami z inicjatywą w sytuacjach społecznych, wnoszącymi do nich optymizm i otwartość. Wykazują przeciętny poziom poczucia własnej wartości i samoakceptacji. Zdolność do samodzielnego, niezależnego myślenia kształtuje się u nich na poziomie średnim, balansują między konwencjonalnością w zachowaniu i sądach a tendencją do buntu i upartego bronienia swojego zdania. Wydaje się jednak, że badanych niejedynaków w mniejszym stopniu niż jedynaków cechuje upór, rzadziej forsują za wszelką cenę swoje zdanie, choć tendencji tych nie są pozbawieni. Ponadto okazuje się, że niejedynacy w większym stopniu są tolerancyjni. Zarówno jedni, jak i drudzy uzyskali wynik wskazujący, że są osobami zrównoważonymi, nieprzejawiającymi skłonności do zachowań impulsywnych, przestrzegają norm i zasad społecznych, chętnie współpracują z grupą. Tak jedynacy, jak i niejedynacy okazali się wnikliwi psychologicznie, dobrze odnajdujący się w różnych sytuacjach społecznych, autentycznie interesujący się przeżyciami innych, wyrażający gotowość do udzielania pomocy.

Zważywszy na duże podobieństwo wyników w obu grupach, trudno mówić o istotnie znaczących różnicach w wymiarach osobowości badanych jedynaków i niejedynaków. Przeprowadzone analizy wydają się potwierdzać zasadność hipotezy o braku różnic między jedynakami i osobami posiadającymi rodzeństwo w zakresie zmiennych osobowościowych mierżonych Kwestionariuszem H. Gougha, tj. odgrywających szczególne znaczenie dla społecznego funkcjonowania człowieka.

Percepcja komunikacji rodzinnej. Problematykę rodzinną ujmować można z punktu widzenia każdego z członków rodziny, z punktu widzenia konkretnych diad (np. mąż – żona, rodzic – dziecko), ale można także traktować rodzinę jako system, tj. podstawową matrycę osobistego rozwoju i funkcjonowania (Plopa, 1996). Jednostka jako członek systemu współtworzy jego jakość, jak i podlega jednocześnie jego wpływom bezpośrednim i pośrednim. Stąd też funkcjonowanie jednostki w strukturach rodzinnych ma określony związek z pełnieniem różnych ról w strukturach pozarodzinnych (Hendrix i wsp., 1987, za: Plopa, 1996). Badacze zajmujący się modelami systemów rodzinnych wskazują na sześć głównych wymiarów przyczyniających się do zdrowego, psychospołecznego funkcjonowania

rodziny: *struktura, afekt, spójność, kontrola zachowania, transmisja wartości, system zewnętrzny* (patrz: metoda). Łącząc wyżej wymienione założenia z faktem, że liczba interakcji w rodzinach z jednym dzieckiem jest inna niż oddziaływanie względem siebie członków systemu rodzinnego z większą niż jedno liczbą dzieci (Rembowski, 1986), zasadnym wydaje się zbadanie komunikacji wewnątrzrodzinnej w percepcji badanej młodzieży będącej jedynakami i posiadającej rodzeństwo. Badanie to dokonane zostało za pomocą testu opracowanego przez australijskich badaczy R. Roelofse'a i M. Middletona, zmodyfikowanego przez M. Plopę. Narzędzie to uwzględnia sześć wyżej wymienionych wymiarów charakteryzujących system rodzinny. Ze względu na brak norm polskich, istniała możliwość porównania jedynie wyników surowych uzyskanych przez obie grupy. Wyniki badania prezentuje tab. 2.

Tabela 2. Wartości średnich w grupie jedynaków i niejedynaków dla wymiarów komunikacji wewnątrzrodzinnej i jakości systemu rodzinnego mierzonych Kwestionariuszem FFAQ

FFAQ – skale	Jedynacy		Niejedynacy		*t*	*p*
1. struktura	20,3	3,22	20,8	4,17	0,58	n.i.
2. afekt	19,2	5,37	19,9	5,14	0,61	n.i.
3. spójność	19,9	5,07	20,2	5,41	0,29	n.i.
4. kontrola zachowań	20,6	4,14	20,5	4,20	0,05	n.i.
5. transmisja wartości	20,1	3,55	20,8	3,70	0,79	n.i.
6. system zewnętrzny	20,3	2,92	20,4	3,46	0,15	n.i.
7. wskaźnik ogólny	120,4	20,08	122,8	22,60	0,49	n.i.

W świetle tych danych okazało się, że jakość komunikacji wewnątrzrodzinnej w percepcji badanych jedynaków i niejedynaków jest podobna. Między żadnym z 6 wymiarów nie ujawniła się różnica istotna statystycznie. Zatem, nawiązując do postawionego pytania badawczego na temat różnic w postrzeganiu własnych rodzin przez badanych jedynaków i osoby posiadające rodzeństwo, stwierdzić można, że zarówno w rodzinach badanych jedynaków, jak i niejedynaków relacje między członkami rodziny w zakresie wzajemnych obowiązków, stopnia okazywania uczuć, zaufania, troski o drugą osobę czy też stosowanych przez rodziców wobec dzieci metod wychowawczych, a więc wszystkiego tego, co opisują wymiary Kwestionariusza FFAQ (patrz: metoda badania) kształtują się w ich percepcji na poziomie bardzo zbliżonym.

Komunikacja rodzinna a społeczne funkcjonowanie (wyniki CPI a FFAQ). Odnosząc się do podstawowych założeń systemowej koncepcji rodziny, można przyjąć, że jakość systemu rodzinnego, którego członkiem jest dziecko (jedyne lub posiadające rodzeństwo) może wykazywać określony związek z jego funkcjonowaniem poza nią (Plopa, 1996). Stąd też zasadne wydaje się założenie, że rodziny jedno- i wielodzietne wpływać mogą na funkcjonowanie wychowujących się w nich dzieci nieco inaczej, gdyż różnią się one pod względem struktury, jak i determinowanej nią ilości możliwych interakcji w systemie rodzinnym (Tyszkowa, 1984; Rembowski, 1986). Celem sprawdzenia tego założenia w grupie badanej młodzieży nieposiadającej i posiadającej rodzeństwo dokonano analizy zależności wyników obu zastosowanych narzędzi (ich korelacji), które miały w założeniu

pomiar zmiennych rodzinnych (Kwestionariusz FFAQ) i związanych z funkcjonowaniem wśród ludzi (Inwentarz CPI). Wartości współczynników korelacji średnich uzyskanych w 18 skalach Inwentarza CPI i 6 wymiarach Kwestionariusza FFAQ przez grupę jedynaków i niejedynaków przedstawiają tab. 3a i 3b. W nawiasach przy wyróżnionej korelacji statystycznie istotnej umieszczono poziom istotności „p".

Tabela 3a. Wartość współczynników korelacji średnich uzyskanych w Inwentarzu CPI i Kwestionariuszu FFAQ w grupie jedynaków

Skale CPI \ Wymiary FFAQ	1 struktura	2 afekt	3 spójność	4 kontrola zachowań	5 transmisja wartości	6 system zewnętrz-ny	7 wskaźnik ogólny
1. dominacja	-0,19	0,22	0,13	-0,03	-0,21	0,08	-0,16
2. ambicja	0,05	0,16	0,12	0,15	0,23	0,28	0,18
3. towarzyskość	-0,09	0,05	0,13	0,06	0,18	0,17	0,10
4. swoboda towarzyska	0,10	-0,07	-0,07	0,07	-0,02	0,07	-0,03
5. poczucie wł. wartości	0,06	0,06	-0,03	0,03	0,01	0,26	0,06
6. dobre samopoczucie	0,31^{x}	0,31^{x}	0,33^{xx}	0,51^{xxx}	0,35^{xx}	0,03	0,39^{xx}
7. odpowiedzialność	0,35^{xx}	0,36^{xx}	0,36^{xx}	0,45^{xxx}	0,26	0,24	0,41^{xxx}
8. uspołecznienie	0,45^{xxx}	0,50^{xxx}	0,50^{xxx}	0,64^{xxx}	0,38^{xx}	0,07	0,54^{xxx}
9. opanowanie	0,52^{xxx}	0,74^{xxx}	0,71^{xxx}	0,59^{xxx}	0,65^{xxx}	-0,12	0,70^{xxx}
10. tolerancja	0,31^{x}	0,48^{xxx}	0,58^{xxx}	0,52^{xxx}	0,31^{x}	0,05	0,50^{xxx}
11. chęć podobania się	0,17	0,45^{xxx}	0,41^{xxx}	0,28	0,27	0,04	0,36^{xx}
12. typowość	0,20	0,01	-0,02	0,24	0,11	-0,06	0,09
13. powodz. przez konfor-mizm	0,40^{xxx}	0,60^{xxx}	0,54^{xxx}	0,57^{xxx}	0,33^{xx}	0,12	0,55^{xxx}
14. powodz. przez niezależ-ność	0,08	0,42^{xxx}	0,49^{xxx}	0,33^{xx}	0,29^{x}	-0,04	0,36^{xx}
15. wydajność umysłowa	0,32^{x}	0,41^{xxx}	0,44^{xxx}	0,40^{xxx}	0,34^{xx}	0,13	0,43^{xxx}
16. wnikliw. psychologicz-na	0,07	0,28^{x}	0,32^{xx}	0,20	0,25	-0,02	0,25
17. rzutkość	-0,14	-0,01	0,02	-0,10	-0,18	0,04	-0,07
18. kobiecość	0,31^{x}	0,20	0,09	0,07	0,04	-0,03	0,14

^{x} p < 0,1; ^{xx}p < 0,05; ^{xxx}p < 0,01

Tabela 3b. Wartość współczynników korelacji średnich uzyskanych w Inwentarzu CPI i Kwestionariuszu FFAQ w grupie niejedynaków

Wymiary FFAQ / Skale CPI	1 struktura	2 afekt	3 spójność	4 kontrola zachowań	5 transmisja wartości	6 system zewnętrzny	7 wskaźnik ogólny
1. dominacja	0,15	0,07	0,18	0,31^{xx}	0,28^{x}	0,34^{xx}	0,24
2. ambicja	0,04	-0,09	0,02	0,05	0,18	0,14	0,05
3. towarzyskość	0,12	0,10	-0,006	0,20	0,04	-0,08	0,07
4. swoboda towarzyska	0,24	0,16	0,93	0,34^{xx}	0,14	0,16	0,22
5. poczucie wł. wartości	0,13	0,08	0,08	0,15	0,16	0,36^{xx}	0,17
6. dobre samopoczucie	0,34^{xx}	0,28^{x}	0,22	0,38^{xxx}	0,22	0,04	0,30^{x}
7. odpowiedzialność	0,20	0,12	0,09	0,26	0,16	-0,18	0,13
8. uspołecznienie	0,35^{xx}	0,39^{xx}	0,37	0,39^{xxx}	0,25	0,41	0,36^{xx}
9. opanowanie	0,13	0,07	0,006	0,13	-0,02	-0,37^{xx}	-0,001
10. tolerancja	-0,03	-0,06	-0,05	0,09	-0,10	-0,36^{xx}	-0,09
11. chęć podobania się	0,03	-0,07	0,02	0,16	0,10	-0,20	0,006
12. typowość	0,13	0,14	0,03	0,14	-0,11	-0,11	0,06
13. powodz. przez konformizm	0,25	0,18	0,29^{x}	0,30^{x}	0,18	-0,12	0,22
14. powodz. przez niezależność	-0,06	-0,14	-0,26	-0,01	-0,34^{xx}	-0,50^{xxx}	-0,24
15. wydajność umysłowa	0,27	0,12	0,09	0,36^{xx}	0,12	-0,01	0,18
16. wnikliw. psychologiczna	-0,27^{x}	-0,20	-0,15	-0,08	-0,19	-0,21	-0,20
17. rzutkość	-0,13	0,01	-0,09	0,05	-0,0001	0,15	-0,002
18. kobiecość	-0,03	-0,09	0,007	-0,01	-0,03	-0,13	-0,06

$^{x}p < 0,1$; $^{xx}p < 0,05$; $^{xxx}p < 0,01$

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabelach w grupie jedynaków znaczna ilość wyników uzyskanych na skalach Inwentarza CPI koreluje dodatnio, choć w niektórych przypadkach niezbyt silnie, z wynikami skali **ogólnej jakości systemu rodzinnego,** tj. 7 skalą Kwestionariusza Komunikacji Wewnątrzrodzinnej FFAQ. Jest to o tyle znamienne, że w przypadku niejedynaków korelacja istnieje jedynie w dwóch przypadkach, tzn. z wymiarami CPI: dobre samopoczucie i uspołecznienie. Stwierdzić stąd można, że ogólna jakość komunikacji w systemie rodzinnym, mimo że oceniana jako pozytywna w takim samym stopniu przez badanych jedynaków i niejedynaków (patrz: badanie Kwestionariuszem FFAQ), ma jednak większy związek z wynikami uzyskanymi w Inwentarzu CPI w grupie jedynaków. Zatem można przypuszczać, że w badanej grupie jedynaków większość wyników mieszczących się w normie Inwentarza Osobowości CPI w większym stopniu, niż miało to miejsce wśród niejedynaków, związanych było z postrzeganiem swojego środowiska rodzinnego i komunikacji między jego członkami jako prawidłowego. Ponadto

wśród jedynaków wyniki aż 10 skal korelują dodatnio lub wykazują taką tendencję (przy słabych korelacjach) z wynikami co najmniej dwóch wymiarów Kwestionariusza FFAQ. Wyniki zaś jedynie 5 wymiarów uzyskanych przez niejedynaków w CPI korelują z co najmniej dwoma FFAQ.

Należy mieć na uwadze możliwość wystąpienia pewnych związków pozornych w wynikach korelacji średnich uzyskanych przez badanych w obu narzędziach, spowodowanych na przykład niedużą grupą badanych, a także i to, że część z nich to raczej wskaźniki pewnych tendencji niż rzeczywistych korelacji. Niemniej uogólniając można mówić o innej roli i większym znaczeniu rodziny w nabywaniu społecznych umiejętności przez jedynaków w porównaniu do niejedynaków.

Podsumowanie

Powyższe badania nie ujawniły wielu znaczących różnic między badaną grupą jedynaków i niejedynaków pod względem funkcjonowania społecznego. Zarówno u jednych, jak i drugich jest ono prawidłowe, a nieliczne ujawnione różnice w tym zakresie między obiema grupami mieszczą się w obszarze funkcjonowania na poziomie przeciętnym. Porównując między badanymi grupami różnice w skalach *tolerancji*, *powodzeniu przez niezależność i wydajności umysłowej* Inwentarza CPI, należy mówić raczej o większym nasileniu tych cech (tu: u osób posiadających rodzeństwo), niż o cechach rzeczywiście różniących obie badane grupy. Wyniki uzyskane przez badanych w pozostałych 15 wymiarach branych pod uwagę w Inwentarzu CPI nie są istotnie różne i kształtują się w znacznej przewadze na poziomie przeciętnym.

Obraz komunikacji rodzinnej w percepcji badanych jedynaków i niejedynaków także okazał się bardzo zbliżony i prawidłowy. Nie różnił się istotnie między badaną młodzieżą wychowującą się z rodzeństwem i bez niego.

Na potrzeby tej pracy i postawionych w niej pytań najbardziej interesującym jednak wydaje się być wniosek wynikający z porównania współzależności wyników w obu grupach uzyskanych w Kwestionariuszu FFAQ i Inwentarzu CPI. Porównanie to dało podstawę do przypuszczeń, że ujawniane na bardzo zbliżonym poziomie u jedynaków i niejedynaków kompetencje społeczne (skale CPI), u jedynaków zależeć mogą w większym stopniu niż u niejedynaków od poprawnych relacji między członkami własnej rodziny (wymiary FFAQ). Zważywszy na postulowaną coraz częściej przez badaczy ważną rolę rodziny w życiu jedynaka (por. Rembowski, 1975; Tyszkowa, 1984; Turowska, 1987), jest to wynik dla problematyki tej dość istotny i ważny, mogący ukierunkowywać dalsze poszukiwania w tym zakresie.

LITERATURA CYTOWANA

Callista, Z. M. (1946). De psychologie van het eenig kind. *Vlaamsch Oproedkundig Tijdschrift, 24*, 37-147.

Chen, K. (1985). A study of the social adaptability of children from 1-child families. *Information on Psychological Sciences, 4*, 45-47.

Dyer, D. T. (1945). Are only children different? *Journal of Education Psychology, 36*, 297-302.

Falbo, T. (1979). The only child: A review. *Journal of Individual Psychology, 33,* 47-61.

Falbo, T., Poston, D. (1993). The academic personality and physical outcomes of only children in China. *Child Development, 64*, 18-35.

Fenton, N. (1929). The only child. *Journal of Genetic Psychology, 35*, 546-556.

Guilford, R. B., Worcester, D. A. (1931). A comparative study of the only and non-only child. *Journal of Genetic Psychology, 38*, 411-426.

Kohnstamm, R. (1989). *Praktyczna psychologia dziecka: wprowadzenie dla rodziców, wychowawców i nauczycieli.* Warszawa: WSiP.

Kottas, A. I., Markowska, B. (1968). *Inwentarz Osobowości H. Gougha.* Warszawa: Pracownia Psychologiczna PAN, maszynopis.

Krumboltz, H. B., Krumboltz, J. D. (1959). Birth rank and family size: relationship to certain qualifications of prospective teachers. *Journal of Teacher Education, 9*, 171-178.

Layborn, A. (1992). Only children in Britain: Popular stereotype and research evidence. *Children and Societyl, 4,* 386-400.

Plopa, M. (1996). *Stres w izolacji morskiej: psychospołeczne uwarunkowania*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.

Poston, D. L., Yu, M. (1985). Quality of life, intellectual development and behavioural characteristics of single children in China: Evidence from a 1980 survey in Changsha, Hunan province. *Journal of Biosocial Scienc, 17,* 127-136.

Rembowski, J. (1975). *Jedynactwo dzieci w domu i w szkole.* Warszawa: PAN.

Rembowski, J. (1986). Rodzina jako system powiązań. W: M. Ziemska (red.) *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.

Richardson, R. W., Richardson, L. A. (1999). *Najstarsze, średnie, najmłodsze: jak kolejność narodzin wpływa na twój charakter*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

Schachter, M., Roux, G. (1945). Etude sur l'enfant unique: analyse de cent observations; profil medico-social et psychologique. *Crianca Portuguesa, 2*, 1-12.

Stott, L. H. (1940). General home setting as a factor in the study of the only versus the non-only child. *Character and Personality; A Quarterly for Psychodiagnostic and Allied Studies, 8*, 156-162.

Tucholska, S. (1995). Obraz siebie jedynaczek i niejedynaczek. *Psychologia Wychowawcza, 4*, 321-327.

Turowska, L. (1987). *Środowisko rodzinne jedynaka a jego przystosowanie szkolne*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Tyszkowa, M. (1984). Uspołecznienie dzieci jedynych i mających rodzeństwo. W: L. Wołoszynowa (red.) *Materiały do nauczania psychologii* (S. II, t. 11). Warszawa: PWN.

Wang, D., Kato, N., Inaba, Y., Tango, T., Yoshida, Y., Kusaka, Y., Deguchi,Y., Tomita, F., Zhang, Q. (2000). Physical and personality traits of preschool children in Fuzhou, China: Only child vs sibling. *Child: Care, Health and Development, 26*, 49-60.

Worcester, D. A. (1931). The schoolroom attitudes and achievements of only children. *Smith College studies in Social Work, 1*, 41-65.

Witty, P. (1934). The only child of five. *Psychological Clinic, 22*, 73-87.
Ziemska, M. (1986). Wstęp. W: M. Ziemska (red.) *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.
Zborowski, J. (1975). *Uczeń – jedynak*. Warszawa: WSiP.
Zborowski, J. (1986). Problem jedynactwa w rodzinie. W: M. Ziemska (red.) *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.